

Žemėlapis kaip bendrijos vaizdijimo veiksnys

TOMAS KAČERAUSKAS

Vilniaus Gedimino technikos universitetas, Filosofijos ir politologijos katedra, Saulėtekio al. 11, LT-10223 Vilnius

El. paštas: tomas.kacerauskas@vgtu.lt

Straipsnyje nagrinėjamas žemėlapis, kuris ne tik atspindi tam tikrą (pirmiausia socialinę) tikrovę, bet ir veikia tautinės bendrijos formavimąsi. Didžioji tezė, skleidžiama rašinyje, – žemėlapis, atspindėdamas socialinę tikrovę, yra bendrijos tikrovės kūrimo veiksnys. Be to, siekiama pagrįsti ir mažąsias tezes, kurios siejasi su didžiąja: valstybės žemėlapis – ne tik ir ne tiek geografijos objektas, kiek socialinis reiškinys, išskylantis formuojantis tautai kaip individų egzistencijos bendrijai; žemėlapis, veikdamas mūsų viešąjį gyvenimą, prisideda prie politinių nuostatų formavimo; žemėlapis yra komunikacijos tarp skirtingų tautinės bendrijos kartų priemonė, laiduojanti tradicijos perdavimą; socialinio gyvenimo naujybė seka iš (keistino) žemėlapio naujos interpretacijos; žemėlapis yra tiek tradicijos ir naujybės, tiek vaizdo ir rašto kultūros mazgas; žemėlapis kaip viešo gyvenimo imperatyvas nagrinėtinas ir iš etinės perspektyvos; kiekvienas tam tikros žemės lapas išreiškia besiformuojančios bendrijos siekius; valstybės žemėlapis, lemiantis tautinės aplinkos apraiškas, linkęs įgauti darnią (tiek komunikacine, tiek estetinė prasmėmis) formą; žemėlapio ribos sietinos su egzistencinio regiono ribomis. Teigiama, kad žemėlapis – medija, kuria perduodama tradicija, reikalinga atnaujinimo. Kaip medija, žemėlapis ne tik perduoda tam tikrą pranešimą (apie tautos siekius), bet ir keičia visą medijų šeimą bei socialinę tautinės bendrijos sandarą. Teigiama, kad žemėlapis – individo kaip bendrijos agento ugdymo priemonė bei jo egzistencinio tapimo veiksnys. Straipsnyje pasitelkiami egzistencinės fenomenologijos, kultūrinės regionalistikos, medijų studijų, komunikacijos filosofijos, ribų bei tapatumo diskursų įrankiai.

Rakazodžiai: komunikacija, medija, žemėlapis, bendrija, individas, tauta, istorinė atmintis, vaizdinė kultūra, egzistencija

ĮVADAS

Kas yra žemėlapis? Kaip interpretuotinas „žemės lapas“ iš kultūrinės regionalistikos perspektyvos, kuri neatsiejama nuo egzistencinės prieigos? Žemė – tai, į ką nukreipta kultūra kaip apdirbimo ir kultivavimo strategija. Drauge tai – tradicijos, kuri sutelkia bendriją, saugykla. Žemė – tai, kas laiko išvien ją įdirbančią tautą, kuri perduodama įgūdžius kitoms kartoms tampa istorine bendrija. Lapas – tai, kur įrašoma perduotina žinia ir kas laiduoja patį perdavimą. Įrašymas lape, atkartojant tam tikros tautinės bendrijos įrašą jos apdirbamoje žemėje, įtikrovina žemę, kuri tampa „tikra“ (t. y. įdirbtina) tik jos turėtojo rankose. Be to, lapas suponuoja ribą: neįrašyta žemė – ir neįvaizdinta, nes jos ribos nematomos, t. y. susiliejusios horizonte. Įrašymo aspektas – užmarštis: nors lapas yra atminties palaikymo priemonė, raštingumas suponuoja tam tikrą įgūdžių atmirimą. Taigi lapas ne tik atskleidžia perduotinas žinias, bet ir uždengia užmirštinius įgūdžius. Lapas yra tarsi kultūros rūbas, susiraukšlėjęs ant tautos kūno. Lapo raukšlėse – įrašo paraštėse – paslėpta tai, kas leidžia perskaityti patį įrašą bendrijai aktualiū būdu, t. y. vadovaujantis ateities lūkesčiais ir vaizdiniais. Paslėpdamas ir išplėsdamas

mūsų žiūros horizontą lapas drauge įribina: mūsų praeities pavidalai iškyla tik tam tikroje matymo perspektyvoje, apribotoje mūsų egzistencinių nuostatų. Todėl žemėlapis suponuoja lapo ir žemės įtampą, mums vaizdijant kultūros pavidalus.

Šiame kontekste kyla klausimas: žemėlapis – tikrovės atspindys ar, atvirkščiai, tikrovė – žemėlapio atspindys? Mano didžioji tezė, kurią plėtosiu šiame rašinyje: *žemėlapis, atspindėdamas socialinę tikrovę, yra bendrijos tikrovės kūrimo veiksnys*. Ši tezė suponuoja abipusę tikrovės ir žemėlapio sąveiką, kuri padeda kuriant socialinę tikrovę. Žemėlapis – ir ankstesnis, ir vėlesnis socialinės tikrovės atžvilgiu. Viena, jo poreikis iškyla siekiant įtvirtinti tautinės bendrijos pasiekimus, drauge – istorinę atmintį. Dažnai tai daroma retrospektyviai ir nostalgiskai: antai Radvilos Našlaitėlio po Liublino unijos užsakytu žemėlapium siekta „susigrąžinti“ prarastas teritorijas. Žemėlapis apeliuoja į prisimintiną tikrovę, kurios atžvilgiu jis „pavėlavęs“. Kita, žemėlapis yra kaip konstruotinos socialinės tikrovės programa, kaip mūsų angažuotumo bendrijai įrankis ir tautinės santalkos priemonė. Šia prasme žemėlapis yra pirminis vaizduojamos žemės kaip tautinio sambūvio vietos atžvilgiu. Tauta turi žemės tik tiek, kiek jos atsikovoja arba apgina vadovaudamasi žemėlapium kaip įpareigojančiu įrašu jos kultūros lape.

Žemėlapis – vaizdinės kultūros apraiška, nepraradusi rašto kultūros bruožų. Kaip vaizdinės kultūros priklausinys jis turi visus vaizdo sandus¹: tai – matinys (vaizdas-daiktas), vaizdinys (vaizdas-siekis bei vaizdas-prisiminimas) ir žiūrinys (vaizdas-pasaulis). Skirtingai nei raštas, kurio raidės traktuotinos arbitraliai, žemėlapis yra daikto atvaizdas. Tiesa, įdaiktinimas čia traktuotinas fenomenologiškai: miestai, upės, keliai yra daiktai tiek, kiek jie – mūsų gyvenamojo pasaulio priklausiniai. Kaip minėta, žemėlapis – ir siektinas arba prisimintinas socialinės tikrovės vaizdas. Maža to, žemėlapis išreiškia mūsų gyvenamosios tikrovės vaizdą. Drauge žemėlapis yra raštas, t. y. įrašas kultūros lape, kuris klostosi veikiamas pateikto bendrijos žemės vaizdo. Taigi žemėlapis – vaizdo ir rašto sankiba.

Iš didžiosios tezės išsirutulioja mažosios: *valstybės žemėlapis – ne tik ir ne tiek geografijos objektas, kiek socialinis reiškiny, išskylantis formuojantis tautai kaip individų egzistencijos bendrijai; žemėlapis, veikdamas mūsų viešąjį gyvenimą, prisideda prie politinių nuostatų formavimo; žemėlapis yra komunikacijos tarp skirtingų tautinės bendrijos kartų priemonė, laiduojanti tradicijos perdavimą; socialinio gyvenimo naujybė seka iš (keistino) žemėlapio naujos interpretacijos; žemėlapis yra tiek tradicijos ir naujybės, tiek vaizdo ir rašto kultūros mazgas; žemėlapis kaip viešo gyvenimo imperatyvas nagrinėtinas ir iš etinės perspektyvos; kiekvienas tam tikros žemės lapas išreiškia besiformuojančios bendrijos siekius; valstybės žemėlapis, lemiantis tautinės aplinkos apraiškas, linkęs įgauti darnią (tiek komunikacine, tiek estetinė prasmėmis) formą; žemėlapio ribos sietinos su egzistencinio regiono ribomis.*

Šiame rašinyje skleisiu minėtas (didžiąją ir mažąsias) tezes remdamasis kultūrinės regionalistikos gairėmis ir egzistencinės fenomenologijos nuostatomis. Tam pirmiausia panagrinėsiu žemėlapį kaip bendrijos tapatėjimo šaltinį (*Žemėlapis kaip bendrijos tapatumo veiksnys*), vėliau – bendriją kaip žemėlapio kūrėją ir puoselėtoją (*Tauta – žemėlapio turėtojas*), galiausiai – žemėlapius kaip mūsų egzistencijos veiksnius (*Egzistencijos regiono žemėlapiai*). Be minėtų teorinių įrankių, pasitelksiu ir komunikacijos filosofijos priemones, todėl šio nagrinėjimo parašėse kils klausimas: ar žemėlapis – medija.

¹ Daugiau apie vaizdo sandarą žr. Kačerauskas 2010.

ŽEMĖLAPIS KAIP BENDRIJOS TAPATUMO VEIKSNYS

Tauta kaip „vaizduojama bendruomenė“ (B. Andersonas) formuojasi veikiami ne tik spaudos paplitimo ir politinių kūnų konfigūracijų, bet ir tokios medijos kaip žemėlapiai². Viduramžiais tautos regionui formuojantis kaip valdovo tėvonijai³, ši buvo vaizduojama kaip žemės visuma su tam tikromis natūraliomis ribomis: upėmis, kalnais ar giriomis. Tautos kultūra plėtojosi tarp šios natūros, už kurios tyvuliavo barbarų jūra. Barbarai – natūros atmaina, nuo kurių „kultūringos“ tautos išmokdavo atsiverti ir dirbtinėmis ribomis, sienomis⁴ ar kanalais, kurie patys tapdavo kultūros žymenimis, patenkančiais į žemėlapius. Taigi žemėlapiavimas neatsiejamas nuo įkultūrinimo ir įtautinimo, kultūrai išskylant kaip tam tikros tautos kūrybinių galių įgyvendinimui. Žemėlapis čia tampa kultūros žeminimo veiksniu, suteikiančiu lokalumo aspektą. Žeminimas čia reiškia pririšimą prie tam tikros žemės, kuri įdirbta teikia kultūros pavidalus, išskylančius besikryžminant tapatumų augalams, dygstantiems iš šios žemės. Drauge žeminimas yra apsauga nuo kultūros metafizikos, kuri kaip belytė pamatinė bendražmogiška smailė linkusi užsidegti įvykus menkiausiai viešo gyvenimo iškrovai.

Žemėlapis žymi ne tik išorines tėvonijos ribas. Būtent tai, kas tarpsta tarp šių ribų, sudaro žemėlapią, kaip kultūros agento, turinį, kurio lakūnos (neįdirbtos žemės) toleruotinos tik tiek, kiek jos padeda išryškėti kultūros žymenims. Pilyis su priepiliais (miestai) – šių žymenų visuma, apibrėžianti tėvonijos ribas „iš vidaus“, t. y. parodanti valdovui ne tik gintinas vietas ar atramas puolimui, bet ir kieminėjimosi (duoklių rinkimo) maršrutą. Šis maršrutas kaip kultūrinės komunikacijos kanalas užtikrindavo tolygią kultūrą tėvonijoje, kurioje mainais už duokles (mokesčius) kaip žemės įdirbimo sąlyga buvo tiekiamos saugumo garantijos. Valdovo mobilumas įgyvendinant žemėlapią atliepia stabilumą ar net monumentalumą (tėvonija per amžius) žemių, susietų į vieną tautos kūną, kurios galva – valdovas. Kadangi besikieminėjantis valdovas – visur, galia (kurios kuklus palydovas – kultūra) srūva tolydžiai žemėlapyje nužymėtais maršrutais. Žemėlapiavimas šiuo atveju yra galios įtvirtinimo aspektas.

Esant žodinei kultūrai⁵, žemėlapis kaip galios paskirstymo maršrutas turėjo dar tvirtesnes pozicijas, nes jis negalėjo būti pamestas: jis buvo vaizduojamas giminės atminties, paprotinės teisės ir sakininės tradicijos raugale ir įgaudavo politinių reikalavimų pavidalus. Antai Algirdas krikšto proga pretendavo išplėsti savo tėvonijos ribas iki Priegliaus. Žemėlapis „raštingumas“ žymėjo vaizdinės kultūros persvarą rašto kultūros atžvilgiu. Nepaisant to, žemėlapis žymi tam tikrą raštingumą: tai – kultūros įrašas įdirbtinoje žemėje ir perduodamos tradicijos plitimo maršrutas. Kaip tokiam, jam reikia įgūdžių, vaizdų įsisavinimo *technė*, žemės lapo raukšlių atskleidimo meno, galiausiai įdirbtos žemės atkovojoimo stiliaus. *Technė*, menas, stilius sudaro gyvenimo būdą, plėtojamą tam tikroje kultūroje, kurioje vargiai atskiriami

² Tai, kad žemėlapis – medija, grįstina trimis kryptimis. Pirma, jis turi veikti tam tikru būdu, t. y. analogiškai kitoms medijoms. Antra, priklausydamas medijų šeimai jis turi veikti kitas medijas. Trečia, jis turi atitikti medijuotos kultūros, kurios dalis jis esąs, strategijas. Klausimas, ar žemėlapis – medija, kol kas yra atviras, prie jo grįšiu rašinio pabaigoje.

³ Ši tėvonija mažai buvo siejama su tam tikra kalba (nors galime prisiminti Vytautą Didįjį, kuris laiške Konstanco susirinkimui, reikšdamas pretenzijas į Žemaitiją, apeliavo būtent į bendrą kalbą), kiek daugiau – su religija, kadangi valdovo kaip Dievo vietininko valia pavaldiniai išpažindavo tam tikrą religiją ar jos atmainą (antai kunigaikščio Albrechto pavaldiniai Rytprūsijoje per trumpą laiką tapo liuteronais), be to, religija – galią įtvirtinanti (valdovo valdžia – iš Dievo) priemonė.

⁴ Prisiminkime Didžiąją kinų sieną arba Vilniaus sieną, kurią Lietuvos didysis kunigaikštis Aleksandras pastatydino, siekdamas atsiverti nuo gresiančių totorių.

⁵ Kaip Lietuvoje iki krikšto.

žodžio, vaizdo ar rašto sandai⁶. Stilius – rašiklis, kuriuo žemėlapyje rodomi atkovotini miestai, technologija – žemėlapių skaitymo meno (*technē*) ir protėvių priesakų (*logos*) sankiba, kuri verčia pasirinkti vieną ar kitą žygio maršrutą, o menas – geba matyti maršrutus savo žemėje kaip darnų judėjimą. Taigi kiekvienas kultūros sandas neatsiejamas nuo kitų tarsi vieno kūno dalys. Todėl įžemėlapinimas, apimantis žodžio, rašto ir vaizdo aspektus, perima įtikrovinimo bei įgalinimo funkcijas. Klausimą, kiek vieno kultūros aspekto vyravimas kitų atžvilgiu veikia vienos ar kitos funkcijos įsigalėjimą, paliksiu čia nuošalyje.

Įžemėlapinimo istorinė raida neatsiejama nuo bendrijos tapimo, kuris tarsi noragas išverčia į paviršių vis naujus kultūros aspektus bei funkcijas. Kita vertus, istorinė raida iškyla tik kaip mūsų egzistenciniams lūkesčiams aktualių pavidalų atskleidimas. Iš šių hermeneutinių nuostatų perspektyvos galima kalbėti apie krikšto ir žemėlapių (ar apkrikštijimo bei įžemėlapinimo) santykį. Tautos krikštas žymi krikščioniškų tautų bendrijos žemėlapių pertvarką – atsiranda naujas žemėlapių⁷ turėtojas, kuris keičia visą žemėlapį. Žemėlapinė nuostata „rodo“, kad kiekviena politinė bendrija, ribodamasi su kitomis, „auga“ jų šeimoje. Ši bendrijos ir individo analogija leidžia įžemėlapinimo atveju taikyti egzistencinę prieigą: tauta nagrinėtina iš tautų sambūvio perspektyvos, kurią atveria žemėlapis; be to, žemėlapių judrumas suponuoja tautos egzistenciją myriop. Analogija čia reiškia ne tiek panašumą (individas ir tauta – nepalyginami), kiek sąveiką žemėlapinio *logos* aplinkoje. Žemėlapinis *logos* apima tiek turėtų žemių prisiminimą (Lietuvos nuo jūros iki jūros vaizdinys), tiek siekį atgauti žemes, svarbias tautos tapatumui (pretenzija į Vilniaus kraštą tarpukariu). Būdamas „tarp“ (tarp istorinės atminties ir politinių siekių, tarp viešumo ir privatumo, tarp tautos ir individo, tarp vaizdo ir žodžio, tarp judrumo ir stabilumo, tarp tradicijos ir naujybės, tarp etinės prieigos ir estetinių nuostatų, tarp įgalinimo ir įtikrovinimo) žemėlapinis *logos* išreiškia nuolatinę kūrybinę slinktį link naujo tapatumo – tiek individo, tiek bendrijos. Drauge žemėlapinis *logos* – individo priklausomybės bendrijai veiksnys, egzistuojančių individų santalkos į kultūrinę bendriją šaltinis.

Grįžkime prie krikšto ir žemėlapių santykio. Krikštas, kaip ir tautos žemėlapis, neatsiejamas nuo upės kaip ribos: pirmasis žymi perėjimą į naują egzistencijos žemę, antrasis puoselėja savąją žemę šiapus šios ribos, už kurios – barbarų regionas. Upė – žemėlapių žymuo dar ir todėl, kad ji įkūnija judėjimą ir tėkmę: nors žemėlapis mums perduodamas, už jį kiekviena karta kovoja ar jį atkovoja⁸. Perduodamas žemėlapis – visų pirma įpareigojimas už jį kovoti, moralinis imperatyvas bendrijos nariui išlaikyti protėvių pasiekimus. Tai ne tik suartina su moraliniu krikšto įpareigojimu, bet ir leidžia žemėlapį traktuoti kaip komunikacijos su kitomis kartomis kanalą, kuriuo srūva perduotinos etinės vertybės. Tačiau bet koks perdavimas suponuoja (upės) kismą – perduodama ne tai, kas adresuota, ir ne tiems, kam adresuota. Žemėlapis kaip siunčiamą žinią perima kita karta, kita bendrija, kitas moralės agentas, kitų siekių puoselėtojas – barbaras, siaubiantis protėvių žemę. Savo pirmąjį atžvilgiu mes – barbarai, pagrobę jų žemėlapį ir nebemokantys jo perskaityti.

⁶ Galima kalbėti apie rašto reikmę pagoniškosios (žodžio) Lietuvos valdovams, kurie jį suvokė kaip galios įtvirtinimo bei kontrapuolimo priemonę (Gedimino laišakai), ir apie rašto ribotą paplitimą krikščioniškoje (rašto) Lietuvoje.

⁷ Būtent žemėlapių, o ne žemės: žemę kaip savo tėvoniją valdė Lietuvos didysis kunigaikštis, tuo tarpu Lietuvos žemėlapį iki krikšto turėjo Vokiečių ordinas, kuriam popiežius padovanojo Lietuvą, įgaliodamas ją apkrikštyti.

⁸ LDK istorijoje Smolensko pilis ir žemė buvo iškovojama ir nuolat atkovojojama. Lygiai taip pat buvo atkovojuojamas Lietuvos žemėlapis prarandant ir atgaunant politinę nepriklausomybę.

TAUTA – ŽEMĖLAPIO TURĖTOJAS

Taigi tauta iškyla kaip žemėlapio turėtojas, pretenduojantis į ši grafinių paveldą ir projektuojantis naujus įrašus tautų įvaizdinimo byloje⁹. Tauta formuojasi turėdama savo gyvenamosios erdvės žemėlapi. Kitaip tariant, ne tik tauta ir jos herojai braižo žemėlapi, bet ir žemėlapis formuoja tautą: tai dar viena dingstis negilinti skirties tarp subjekto ir objekto, kurie keičiasi vaidmenimis. Tai atitinka pirmojo intencionalumą ir antrojo atvirumą egzistencinėje fenomenologijoje¹⁰, kur fenomenas iškyla kaip egzistencinės kūrybos veiksnys, nušvintantis gyvenamosios erdvės, kuri drauge yra ir supratimo aplinka, horizonte. Tam tikro laikotarpio tautos žemėlapis yra mūsų protėvių vaizdinama gyvenamoji erdvė, kurios ribos ne tik žymi to meto viešo gyvenimo regioną, bet ir susilieja su mūsų vaizdinamo pasaulio ribomis. Ši ribų konvergencija atliepia viešo ir privataus gyvenimo susiliejamą, kuris atveria hermeneutinį bei egzistencinį horizontą atkariaujant vis naują kultūros regioną.

Gyvenamoji erdvė, kuri formuojasi veikiamą vaizdinamo žemėlapio¹¹, teikia žemėlapiui erdviškumą: jis įgauna egzistencinę dimensiją, neatsiejamą nuo socialinių sąveikų. Paradoksas: lietuvių tauta¹² iškilo tik karpant Lietuvos žemėlapi. Iš esmės žemėlapio neturėjimas suformavo lietuvių tautą, kuri siekė jį turėti. Kaip minėta, žemėlapis – tiek istorinės atminties veiksnys, tiek politinių siekių šaltinis. Kitaip tariant, žemėlapis – būsimos gyvenamosios erdvės prisiminimas: bet koks šalies politinis žemėlapis suprantamas iš tautos siekių perspektyvos, kuri traktuotina kaip tautos vaizdinama žemėlapija.

Jei tautos siekiai paremti vaizdinamais bendrijos erdvės žemėlapiais, kyla klausimas dėl ontologinio žemėlapio statuso: tai – tikrovės atspindys ar, atvirkščiai, tikrovė – žemėlapio atspindys? Žemėlapis kaip tautos būties (*ontos*) įrašas byloja apie įgyvendintinus protėvių priesakus (*logos*), kurie tikri tiek, kiek kreipia mūsų egzistencinę kūrybą. Kyla klausimas, kas yra gyvenamoji tikrovė arba gyvenamoji erdvė?¹³ Taigi žemėlapis ne įtvirtina ribą tarp tikrovės ir vaizdinio, bet ją ištrina. Drauge žemėlapis nurodo ribą tarp kitų regionų (ne vien tarp regionų šiapus ir anapus upės, tarp kultūros ir natūros) – būtent tarp individo ir bendrijos bei skirtingų kartų tautinių bendrijų egzistencijos regionų. Būdamas kartų komunikacijos priemone – ne vien kieminėjimosi natūroje maršruto gidas – žemėlapis yra medija. Tam tikra hermeneutinė atspara (*barbarystė*), kaip ir protėvių siekių užmarštis, keičiantis gyvenamajai erdvei, yra būtinas komunikacijos sandas, liudijantis žemėlapijos, veikiančios gyvenamąją erdvę, kūrybinį judrumą. Mes ne tik užmirštame vienus žemėlapio įrašus, teikdami pirmenybę kitiems, mes išduodame perduodami tradiciją. Išdavystė – per tolimas perdavimas: antai

⁹ Žodžių junginys „žemėlapio subjektas“ šiuo atveju vengtinas ne tik dėl to, kad žemėlapis – bendrijos kūrinys, bet ir dėl to, kad tai suponuoja objektą ir objektyvumą, kurio nėra ir negali būti vaizdinimo atveju.

¹⁰ Ją plėtojau kitur (Kačerauskas 2008).

¹¹ Pavyzdžiui, Lietuvos politinis aktyvumas Ukrainos ir Baltarusijos atžvilgiu yra nulemtas būtent žemėlapio „nuo jūros iki jūros“ atminties.

¹² Turiu omenyje modernią tautą kaip bendriją, paremtą bendra kalba, religija, tradicijomis, istorine atmintimi, politinėmis teisėmis. Visa tai galioja ir kalbant apie Naujųjų laikų (bajorija) ar viduramžių (valdantieji) tautą, tačiau vis mažesniai žmonių ratui ir su vis didesnėmis išlygomis minėtų požymių atžvilgiu. Tačiau klausimas, kada tauta kaip valdovo giminė pavirto bajorų tauta (pereinamasis laikotarpis – didikų arba ponų tauta), o ši – modernia tauta, yra problemiškas ir dėl daugiaprasmės sąvokos „modernus“ (jos šaknys – vėlyvojoje antikoje, kai pradėjo formuotis krikščionių bendrija). Vienas iš tautos apibrėžimo kriterijų galėtų būti žemėlapinė sąmonė, t. y. įsisąmoninimas turint žemėlapi, net jei jis prarastas dėl tam tikros politinės konjunktyūros.

¹³ Šis klausimas atveria egzistencinę fenomenologinę perspektyvą: gyvenamoji erdvė – tai, kas mus supa kelyje myriop.

Jogaila, krikštydamas Aukštaitiją, o Vytautas – Žemaitiją, išdavė pagoniškąją tradiciją per drąsiai vaizdydami Lietuvos žemėlapi kaip krikščioniškosios žemėlapijos dalį. Šia prasme jų politinė žiūra siekė toliau, nei leido būsimųjų pagonybės hierarchų ugdymas.

Išdavystė kaip per tolimas žemėlapijos perdavimas sietina su egzistencija kaip išėjimu į naujesnę gyvenamąją erdvę: išduodami vieną žemėlapinį *logos* mes vadovaujamės kitu. Komunikacija reiškia ne tiek žinios perdavimą, kiek jos išdavimą barbarų bendrijai, t. y. kitai gyvenamajai erdvei, kur ji apvelkama naujais kultūros rūbais. Žemėlapinė komunikacija yra būtent tokia: su savo kompiuteriais, televizija, internetu, telefonais mes esam barbarai antspauduotų laiškų rašytojams. Gyvenamoji erdvė yra tokia ne kaip signalų ir virpesių talpykla, o kaip individo sambūvio aplinka. Sulaužius egzistencinio individo tapatumo antspaudą, gyvenamoji erdvė ne išsiplečia, bet, priešingai, susiaurėja. Erdviškumas įmanomas egzistuojančių – išėinančių ir išduodančių – individų bendrijoje. Komunikacija galima tik „nieko bendra neturinčių bendrijoje“ (Lingis 1997). Egzistencinė atspara – būtinas komunikacijos sandas.

EGZISTENCIJOS REGIONO ŽEMĖLAPIAI

Vadinasi, bendrijos žemėlapis suponuoja ne tik tautą kaip jo turėtoją, bet ir įgyvendintinus jos tikslus kaip individualų imperatyvą. Antai priklausymas tautai, turinčiai žemėlapi nuo jūros iki jūros, – įsakmus įpareigojimas. Imperatyvas yra individualus tiek, kiek jis įpareigoja individą, tautos herojų, prisiimti atsakomybę už bendrijos žemėlapio priesakų įgyvendinimą. Šis žemėlapinis imperatyvas kaip moralinės įstatymdavystės sandas gali būti laikomas kantizmu¹⁴ su keliomis išlygomis. Pirma, žemėlapis ne tik atspindi, kaip minėta, tikrovę, bet ir ją kuria: tai galioja pirmiausia socialinei ir moralinei tikrovei, kuri sudaro gyvenamąją erdvę. Antra, žemėlapis įpareigoja įgyvendinti utopiją, t. y. turi bevietiškumo aspektą – jis siekia toliau nei tradicinė (protėvių prisakyta) vieta. Trečia, žemėlapis susiduria su išdavyste – ne tik su tradicinių vertybių kaip moralinės aplinkos perdavimu. Tautos herojus, įgyvendindamas utopiją, visada išduoda tradicines vertybes, kurioms priešpriešina naujas: tradicija perduodama naujybės dėka.

Kanto amžinoji taika¹⁵ suponuoja nekintamą žemėlapiją, kaip praktinis protas – sustingusį moralės regioną, neveikiamą žemėlapių turėtojų kūrybinių (kultūrinių) siekių, neatsiejamų nuo individo egzistencijos myriop. Šis sąstingis nesuderinamas su žemėlapijos kūrybine įtampa, keičiantis ne tik bendrijų žemėlapių konfigūracijoms, bet ir tų pačių žemėlapių vaidmeniui individo bei bendrijos egzistenciniame projekte. Individo ir bendrijos analogija reikštų jų sąveiką keičiant žemėlapinį *logos*, veikiantį gyvenamąją erdvę. Pastaroji yra erdvi būdama tradicijos ir naujybės, perdavimo ir išdavimo, istorinės vietos ir bevietiškumo kovos lauku. Individas ir bendrija veikia vienas kitą ir keisdamiis vaidmenimis: bendrija traktuotina kaip individas myriop, o bendrijos herojus keičia žemėlapinį *logos*, formuojantį tautinę bendriją. Nepaisant kryžminės (individo ir bendrijos) gyvenamosios erdvės kaitos, bet kokia naujybė galima tik perduodamos tradicijos, kurią įkūnija žemėlapinis *logos*, fone.

Taigi tam tikra atspara kaitai – būtinas žemėlapio kaip medijos komunikacinis aspektas. Nors perduodama žemėlapija išduodama ne tiems ir ne ten, kur ji siunčiama, net ir sulaužomas intencijų antspaudas vaidina svarbų vaidmenį. Tiesą sakant, intencijos suveši pabirusios tarsi sėklos pailsintoje ir atnaujintoje dirvoje. Dirva pailsi užmaršties dėka – keičiant kultūras. Žemėlapijos intencijos suveši išduotos į naują gyvenamąją erdvę, kur pradeda naują gyvenimą, tačiau jos gyvos kaip senos legendos, perduodamos iš lūpų į lūpas. Žodinis pasakoji-

¹⁴ Apeliuoju į *Praktinio proto kritiką* (Kantas 1987).

¹⁵ Žr. Kant 1996.

mas palaiko atmintį, raštiška antspauduota žinia puoselėja užmarštį. Kultūros vaizdiškumas, kurį reprezentuoja bendrijos žemėlapija, skleidžiasi egzistencijos tarp atminties ir užmaršties regione. Užmarštis – ne tik istorinės atminties¹⁶, bet ir vaizdinės komunikacijos sandas.

Komunikacija (ar jos reikmė) iškyla būtent šioje egzistencijos tarp individo ir bendrijos bei skirtingų bendrijos kartų erdveje. Žemėlapis – šios priesakų ir įpareigojimų erdvės laidininkas. Žemėlapis – tradicijos laidas, kuriuo teka naujybė. Įžemėlapinimas reiškia ne tiek politinės bendrijos pasiekimų įtvirtinimą, kiek jos siekių išskėlimą vis naujoje įdirbtinoje kultūros dirvoje. Įžemėlapindami įsisaviname perduodamus bendrijos siekius, kurie išduoti į naują gyvenamąją erdvę drauge perkelia mūsų egzistencinio sambūvio ribas.

IŠVADOS: ŽEMĖLAPIS – MEDIJA?

Baigdamas sugrįšiu prie klausimo, ar žemėlapis yra medija. Tai – šio rašinio paraštės klausimas: žemėlapio dėka vaizdijamas bendrijos tapatumas, kuris kinta drauge su tradicijos perdavimu. Tačiau geba perduoti žinių nėra pakankama bet kokios medijos sąlyga, nors ir būtina. Kiekviena medija dar turi būti paveiki kitų konkrečių medijų ir apskritai medijuotos kultūros atžvilgiu. Žemėlapis ne tik perduoda tam tikrą tradiciją, kuri kinta išduota į kitą gyvenamąją erdvę ir kitiems tradicijos agentams. Bendrijos žemėlapija apima rašto, žodžio ir vaizdo kultūros aspektus, kurie sąveikauja perduodant tiek prisimintinus, tiek užmirštinius bendrijos siekius. Tradicijos išdavimas ir perdavimas užmarštin taip pat yra medijos funkcijos. Kiekviena nauja medija lyg naujas vaikas šeimoje keičia ne tik medijų sistemos sandarą, bet ir bendriją, kurią ji aptarnauja. Taigi atnaujinta bendrija ugdo naujus komunikacijos adresatus, kuriems ir išduodama istorinių adresantų siunčiama žinia. Maža to, besikeičianti komunikacinė aplinka kitaip suklostosi bendrijos kultūros rūbą, kurio klostėse pradingsta užmirština tradicija. Šia prasme žemėlapis – tautinės bendrijos ugdymo priemonė, kuria perduodama ne ta žinia ne tiems egzistencijos dalyviams. Kiekviena bendrija puoselėja tam tikrą žemėlapiją, kuri „rodo“ atnaujintinus egzistencijos regionus. Žemėlapis yra naujoji medija – ne tiek kaip nauja žinios perdavimo technologija (kaip toliau, ji yra sena, tiksliau, istorinė), kiek atnaujinanti bendriją ir joje egzistuojantį dalyvį, išeinantį į vis naują įžemėlapinimo aplinką. Žemėlapis įkūnija tam tikrą technologiją kaip bendrijos istorinio *logos* perdavimo meną (*technē*). Tai balansavimo tarp istorinės žiūros ir ateities vaizdijimo, tarp raštiško testamentu ir žodinio paakinimo, tarp individualios būties myriop ir viešo herojaus reikalo, tarp atminties palaikymo ir užmaršties puoselėjimo, tarp gimstančios tradicijos ir mirstančios naujybės, tarp kultivuotinos kultūros ir garbintinos natūros, tarp gyvų adresatų ir mirusių adresantų menas. Žemėlapio perduodama žinia – neraminanti, kaip kvietimas joti karužėn: egzistencijos regionas yra nuolat gintinas atnaujinant jo pilis ir priepilius.

Gauta 10 08 27
Priimta 10 09 14

Literatūra

1. Anderson, B. 1999. *Įsivaizduojamos bendruomenės*. Vertė A. Čižikienė. Vilnius: Baltos lankos.
2. Kačerauskas, T. 2010. „Matymas, žiūra ir vaizdijimas: egzistencinės sąveikos“, *Filosofija. Sociologija* 21(1): 11–19.
3. Kačerauskas, T. 2008. *Tikrovė ir kūryba: kultūros fenomenologijos metmenys*. Vilnius: Technika.
4. Kant, I. 1996. „Į amžinąją taiką“, in *Politiniai traktatai*. Vilnius: Aidai, 111–168.
5. Kantas, I. 1987. *Praktinio proto kritika*. Vertė R. Plečkaitis. Vilnius: Mintis.
6. Lingis, A. 1997. *Nieko bendra neturinčiųjų bendrija*. Vertė M. Žukaitė. Vilnius: Baltos lankos.
7. Ricœur, P. 2000. *La mémoire, l'histoire, l'oubli*. Paris: Éditions du Seuil.

¹⁶ Ricœur 2000.

TOMAS KAČERAUSKAS

The map as a factor of community's imagining

Summary

The article deals with the map, which not only reflects certain (first of all social) reality, but also influences the formation of a national community. The major thesis developed in the article is as follows: the map, by reflecting social reality, is a source of creating community's reality. Besides, the author seeks to substantiate also the minor theses which follow from the major one: a state map is not only a geographical object, but also a social phenomenon that emerges by formatting the nation as a community of individuals; the map, by influencing our public life, contributes to the formation of political attitudes; the map serves as a means of communication among different generations of a national community and guarantees the continuity of tradition; the novelty of social life follows from a new interpretation of the map to be changed; the map is a knot of tradition and novelty, as well of visual culture and writing culture; the map as an imperative of public life should be analysed from the ethical perspective; every map of a certain land expresses the aspirations of a community under formation; a state map, by determining the phenomena of national environment, tends to assume a harmonious form (in both communicative and aesthetic sense); the borders of the map are to be connected with the borders of the existential region. According to the author, the map is a medium which transfers a tradition that needs renewing. As a medium, the map not only transfers a certain message (about national aspirations), but also changes all media and the social structure of a national community. According to the author, the map is the educational means for an individual as the agent of the community, as well the source of his existential formation. The author uses the tools of existential phenomenology, cultural regionalistics, media studies, communicative philosophy, border discourse and identity discourse.

Key words: map, community, individual, nation, historical memory, visual culture, existence